

Kiss Anna: A macskaprémkalapos hölgy

(Egy modern misztérium)

*„Fogadd el az okos intést,
az igazságot, a törvényt és a
becsületességet!
Hallgat rá a bölcs, és gyarapítja
tudását,
az értelmes útmutatást nyer.”*

(Salamon)

Kiss Anna harminckét éves, mikor megjelenik bemutatkozó kötete a Fabábú (1971). A megtalált hang jól definiálható jellegzetességekkel bír, s későbbi kötetei ennek tudatos továbbfejlesztései: *Feketegyűrű* (1974), *Kísértetek* (1976), *Világok* (1978), *Tükörképek* (1983).

Hogy milyen ez a hang? Az elemzést érdemes ezzel a kérdéssel kezdenünk. A 70-es évek kezdetén fellépő új költői iskolák egyike a népi hagyományok szellemében alkot, felhasználva annak évszázados műfaji, stilisztikai hagyományait. Kiss Annához hasonló úton jár ekkor Nagy Gáspár, Bari Károly, Tamás Menyhért és Utassy József is, mikor költői látomások, személyes mitológia megalkotásán dolgoznak változatos formákat használva: népdal, ballada, ráolvasás, sirató egyaránt előfordul. Jellemző rájuk a népi hiedelemvilág aktív használata és a népköltészet tipikus nyelvi formáinak tudatos alkalmazása. Az irányzat legfontosabb – s Kiss Anna által is vallott – célja a népköltészet újszerű megjelenítése irodalmunkban.

Beszélni kell egy másik fogalomról is. Pomogáts „hosszú versnek” nevezi. Alapja többnyire mitologikus látomás. Találkozunk vele Juhász Ferencnél, Szécsi Margitnál, de Kiss Annához legközelebb Kormos István „Vogul mennyegzője” áll. Hasonló drámai menetük, egységes motívumrendszerük és filozófiai alapvetésük.

„A macskaprémkalapos hölgy” első változata az 1976-os kötetben jelent meg, majd átdolgozva és némileg bővítve két év múlva, immár szabályos verssorokra tördelve.

Kiss Anna vonzódik a dramatisztikus megoldáshoz, több művében használta ezt a formát. Ennek eredete is népi gyökerű: a pogány felfogások népi hagyományait és a középkor népszerű moralitásait, misztériumait tekinthetjük annak. Hiszen a választott időpont – karácsony estéje – mindegyikben kulcsszerepet játszik. A pogány szokások a kísértetek legfőbb találkozási idejeként ismerik, a keresztények Jézus születését ünneplik e napon (a műben is említett betlehemezés szokása is ehhez kapcsolódik), a középkorban pedig az egyik legnépszerűbb misztérium kapcsolódik a naphoz, melynek helyszíne a Paradicsom, szereplői pedig Ádám és Éva.

A népi hiedelemvilág és babona gyakori megjelenítési formája a kísértethistória volt. A pogány felfogás a lélek halálon túli állapotának fogja fel a kísértetet. Megjelenése racionális okait is tudni vélve: illően el nem temetés, rossz lelkiismerettel való elhalálozás, ellenein végre nem hajtott bosszú.

Sőt a védekezés módjait is ismerték a koporsóból kikelés ellen: tövises bot, fűrész halott mellé temetése. A magyar mondák negyede boszorkánymonda. Természetfeletti démon ezekben alig fordul elő, kísértet viszont feltűnő gyakorisággal. Feltűnik a téma a népi színjáték gyökereinél is.

*„Derék asszonyt kicsoda találhat?
Értéke sokkal drágább az
igazgyöngynél.”*

(Salamon)

Kiss Anna egy régi-új Ádám-Éva misztériumot varázsol elénk. Ádám esetünkben egy válságba került festő, aki kísértet-asszonyával vív ádáz szópárbajt az életéről és az életről. Izgalmassá az teszi a szituációt, hogy a költő e kísértet-asszonnal azonosul, s szellemi párbajukból csak az ő szavait olvashatjuk, ebből következtethetünk az elhangzottakra.

Így egyben sajátos önvallomás is, ami elénk tárul. Bizonyítékul, hogy feltételezésem valószínű, álljon itt egy rövid részlet az „Ej homályba” című versből:

*„ej hiszen halálba járok
magam is halállá válok
jár a visszhangos víz hátán
vagy az isten vagy a sátán
de magamtól jobban félek”*

Első, vagy partikuláris szintje a vitának a meghasonlott festő s a maga teremtette kísértet-asszony vitája életfilozófiájuk eltéréséről. Pszichológiailag remekül ábrázolt kapcsolat: aggodás és félelem, remény és lemondás, vágy és valóság összecsapása, ahol a sebezhető személyiség a gúgy és az ironia páncélját ölti. Eliot az „Egy hölgy arcképében” e monológ párhuzamát alkotta meg. (Hisz a helyzet örök.) Itt a férfi gondolatait követhetjük:

*„Nem is tudja, mit ér nekem egy jóbarát,
S mily ritkán lelni manapság ilyenre!
Csupa-csupa zűrzavar a világ,
S akkor jön valaki, akiben élnek
E nyílt, adakozó erények,
Melyek nélkül barátságot nem is
remélhet – !”*

A második szint, az önvallomás feltárta önanalízis. A belső konfliktus lényege: lehet-e ő egy álom tárgya, az ő személyisége lehet-e vágya valakinek?

A harmadik szint a férfi-nő kapcsolat filozofikus szinten. A két eltérő életfilozófia megmérfőzése, két különös egyéniség kapcsolatában. A férfi a megtanulható tételes tudás híve, racionalista. Élete válsága megkérdőjelezi maga számára is igazát, de mindennek feladása egyénisége összeroppanásához vezetne. A nő szentimentalizmusa Rousseau-i gyökerű. Az élet hétköznapi és transzcendens tényezői egységét hirdeti, vallja. Milyen hiteles is ez – valljuk meg – egy szellem szájából...

Robert Graves-nek „Tört képek” című versében remekül megfogalmazódik ez a kétféle gondolkodásmód:

*„Ő gyors, és tiszta képekben gondolkodik:
Én lassú vagyok, és tört képekben gondolkodom.
Ő tompul tiszta képeiben bízva:
Én élesem tört képeimben nem bízva.
Az ő megértéséből új zavar lesz:
Az én zűrzavaromból új megértés.”*

A három szint természetesen párhuzamosan jelen van a kapcsolatban. Rendhagyó Pygmalion-történet játszódik előttünk, egy szellem tárgyasulása. Mindketten súlyos sebeket cipelnek, s úgy tűnik mindketten képtelenek az önfeláldozó szeretetre, hiszen ez kiszolgáltatottságuk bevallásával, elfogadásával kezdődhet csak.

*„Vezem a kalapom; bátorságom vagy
gyávaságom nem találok:
Szavaira az ellenérveket.”*

Így fogalmaz Eliot, de Kiss Annánál felbukkan a vágy az egymásra találásra:

*„ettől még én is
kalaplevéve tisztelem magát,
még szeretni is tudnám...
Ne legyintsen...
Nem is olyan könnyű magát szeretni.”*

A küzdelem a férfi halálával végződik – Eliotnál ez is fordítva van természetesen –, s stabil vázát kronologikus képsor alkotja, szürrealista montázs a válság és halál közti időszakról. Az in medias res kezdés után az író egy sajátos motívumrendszerrel sejteti a konfliktusok valószínű feloldását. Melyek ezek?

A műben végigkísérhető a halál gondolata. Jól ismert toposz a tél, hó, hideg emlegetése, de ehhez asszociálható az ősz hajsza, fehérség, koporsó szerepeltetése. Indirekt, de a festő esetében találó utalás a „koporsóig kent piszkos kékre”, mely az asszony szemében a férfi válságának művészetében való tükröződése. Ostorozza is érte kitartóan.

Idetartozó a népi hiedelemvilágból ismerős tükör is. A falusi tisztaszobák szent sarkának dísz, leesése halálesetet jövendöl, ha halottja van a háznak, kötelező letakarni. A halál előhírnöke a ház körül huhogó bagoly is, eltávolítása ezért vita tárgya a műben. De halál előhírnöke az ok nélkül megálló óra is. A kísértet-asszony ezért gúnyolódik a fel sem húzott (!) órák láttán.

Az Kiss Anna különös tehetsége, hogy képes egyazon dologgal felidézni a hétköznapi valóságot, a hiedelmek mesés-titokzatos világát, s a költői-filozofikus gondolatokat.

*„megmutatom
a szívemet
Csupa de csupa
egy tükör”*

(Kiss A.: A vár)

Talán asszociációs sornak nevezhetnénk ezt a technikát. Ilyen összetett motívum Krúdy legszebb novelláit idéző Zöld Frici története, aki a világban helyét nem lelő festő hasonmása. Nagybőgőjébe eltemetése szürrealisztikus képe egy régvolt szokásrendnek.

A másik organikus szervezőereje a versnek a nyelvezete. Az első változat még a szövegkohéziót biztosító tételmondat címként kiemelésének megoldását alkalmazza, a későbbi az anaforikus, kataforikus kapcsolást és deizmust használja, az előbeszédet stilizáló töredékesség jellemző rá, a modalitási változatok széles skálája.

Itt kell megemlíteni a nyelvi népiesség jelentőségét. Kiss Anna – néhol szótárt, magyarázatot igénylő – természetességgel használja a tájszavakat. Nála a szereplő danolászik, elsinkófal, kiénekel, sipákol, kievickél, veszkődik, cibol. De lehet búbus, pityókás, bele-gondolós is.

S feltűnhet természetesen sublót, ragacs, perszóna, verbéna, rékli, fösték, kupec is. A mai szó-devalvációnkban szinte felüdülés e régi-új nyelvújítás értékeiben gyönyörködni. Ugyanezt tapasztaljuk a hétköznapi hasonlatok, metaforák átvételében is: „buta, mint a virág”; „elolvad, mint a jég a platnin”; „a láb úgy vágyik papucsba (házasságba a viselője), mint forró olajba”; „olyan illat, mint a néném sublótja”.

Hasonló célt szolgál a napi közhelyek szerepeltetése: a szentek megszólítása, emlegetése, hiedelmekben fontos szerepet kapó számok (7, 12, 100) felemlgetése, az olyan állandósult fordulat, mint „egy követ fújunk”, „a teremtés koronája”, „családi fészek”.

Külön vizsgálatot érdemelne a konkrét szokások előfordulása a műben. A fagyöngyvadászat – tölgyön, szelídgesztenyén található (az Adventben fontos szerepet játszó, és mellesleg vérnyomás-csökkentő, szív működés-serkentő) növény gyűjtése. Kéménylyuk eldugása – szellemjárás ellen. Itt az önvallomás életrajzi elemeire bukkanunk, akár a személyes, akár az azonosult hölgynek tulajdonítjuk e szavakat. Kiss Anna nem is hagy kétséget e felől humoros, ízes csúfolójában:

*„Nem lakott maga
Mohácson
mit ért maga
ehhez?”*

A második változat főleg e köznapi elemekkel bővíti, gazdagítja az alkotást.

A többször említett nagynéni sublótja például egy gyermeki szépségű teremtésmítosz szereplőjévé válik.

*„Sok ember hirdeti, hogy ő hűséges,
De ki találhat megbízható embert?”*

(Salamon)

Eliot a maga történetét – ha a párhuzamot elfogadjuk – filozofikusabban végzi be:

*„És ha egy délután meghal, mi lesz?
Meghal, s itthag engem tollal a kézben,
S igazán nem tudom,*

*Mit is érzek, az egészet nem értem;
Rendjén van? Rettentő? Késett? Vagy elsiette?
S nem kerül-e fölénybe végül épp ezzel?"*

De már említettem, itt a férfi szólal meg.

Kiss Anna művében remek komponáltság hozza a véget. Láttuk az in medias res kezdetét, a mű vázát alkotó kronologikus montázssort, melyek háromszintű értelmezést rejtenek magukban. A keret a festő egyetlen – soha meg nem tagadott – szerelme: Zsófia. Őrá féltékeny a Hölggy, tökéletes női ösztönének engedve. Ő jut eszébe (a viola, liliomlogikus folytatásaként) a téli rózsák megpillantásakor. Mert:

*„a régi szép
mohácsi gyermekkorban
kitapasztaltam volt
a világot,
és mostmár
nem tud úgy forogni
a tengelyén,
hogy elvegye a kedvem
akármitől.”*

De a halál neki is felfoghatatlan. Megzavarja az új helyzet. Elkészült a balzaci ismeretlen remekmű, és Kiss Annát következetes iróniája itt sem hagyja el. Túl szép az eredetihez, hacsak nem Zsófiát ábrázolja... De erre az önfeláldozásra már egy kísértet Asz szony sem képes.

IVÁN CSABA

Jegyzet egy Kormos István-vershez

Fehér virág

*Fehér virág a zápor zuhogva ejti szirmát
holló a szél az ékkő tócsában mossa tollát
szép zöld haját lebontja a kukorica elszáll
e szíromzuhogásból a tündöklő ökörnyal*

*Fehér virág kezében szétporló liliomszál
szétporló tenyeredből szökkent e liliomszál
szétporló zuhatagból ahogy a szírom elszáll
eltűntél aki köztünk anygali zene voltál*

A központozás hiánya nemcsak az értelmezés szempontjából teszi izgalmasan talányossá a verset, hanem ezzel Kormos az olvasóra bízva a költői képek „határainak” megtalálását is. Az első két sor például szinte tobzódva halmozza a metaforákat, melyek részben teljesekek, részben hiányosak, de mindannyiszor egymásba kapcsolódnak-kapaszkodnak, néhol megszemélyesítéssé formálódva át.

De például az első-második sor elejének és végének kifejezései is összekapcsolódó motívumokból szerveződnek. A *fehér* jelző ellentétet alkot a *holló* feketéjével, s ez utóbbi a sejtelmességet is fokozza, hiszen könnyen asszociálható egymással a *fehér*holló ritkasága és a virág, a liliomszál fehér színe, illetve a vers fő mondandója, a tiszta lélek egyedisége és megfoghatatlansága: Radnóti halála és hiánya. Hisz a vers erre az utolsó sorra van fölépítve s a benne foglalt gyönyörű metaforára: „eltűntél aki köztünk *anygali zene* voltál.”

Susogóak és sejtelmesek a hanghatások, elégikus a vershangulat, lágyan szólnak az l-ek – főleg a sorok végén –, s ezt az elringató, valahol mélyen mégis az elmúlás ellen tiltakozó, az *eltűnés* ellen, az erőszak ellen tiltakozó meghatóan egyszeri emberi hangot